

Слупко В. М.

*Львівська комерційна академія,
асистент кафедри кримінального права та процесу*

ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ТРАНСПЛАНТАЦІЮ ОРГАНІВ І ТКАНИН ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Ключові слова: *донорство, незаконна трансплантація, незаконна торгівля органами, принципи згоди та незгоди.*

Keywords: *donation, transplantation illegal, illicit trade bodies, the principles of agreement and disagreement.*

Постановка проблеми. Конституція України гарантує, що людина її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3 Конституції України). Ст. 29 Конституції України передбачає, що кожна людина має право на особисту недоторканність, і здійснення медичного втручання без згоди людини є таким, що порушує її права.

За останні роки у світі спостерігається стрімкий розвиток такого напрямку у медицині як трансплантологія. Трансплантація – це спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці реципієнту органа або іншого анатомічного матеріалу, взятих у людини. Реципієнт – це фізична особа, для лікування якої застосовується трансплантація. Донор – це повнолітня фізична дієздатна особа, у якої за життя або після смерті взято анатомічні матеріали для трансплантації чи для виготовлення біоімплантів за наявності її згоди або згоди її законних представників (подружжя чи родичів).

У будь-який час основною професійною турботою лікарів має бути надання медичної допомоги і зміцнення здоров'я їх пацієнтів.

І донор, і реципієнт є пацієнтами, і тому повинні бути прийняті заходи для захисту прав двох сторін [2]. Зазначене зумовлює потребу в удосконаленні правового регулювання процесу трансплантації, з метою захисту прав та інтересів донора і реципієнта.

В умовах дестабілізації соціально-політичної та економічної ситуації в Україні значного поширення набули правопорушення у медичній сфері, і, зокрема, злочини, які останнім часом мають тенденцію до зростання, серед яких є і вчинення суспільно-небезпечних діянь у сфері трансплантації. У ЗМІ широко поширюється інформація про проведення незаконних трансплантацій у медичних закладах по всій території України. За офіційною статистикою МВС та прокуратури України у 2010 році було відкрито 2 кримінальних провадження за фактом проведення незаконної трансплантації, у 2011 році – 25, у 2012 – 1, у 2013 – 6, у 2014 – 3 кримінальних проваджень [9]. Проте, такі показники не свідчать про реальний стан злочинності у цій сфері. Притягти до кримінальної відповідальності медичних працівників, які вчинили ці злочини, надзвичайно складно. Кругова порука лікарів дає змогу їм уникнути кримінальної відповідальності. Це свідчить про високий рівень латентності зазначених злочинів й істотно ускладнює оцінку їх реального стану. А якщо врахувати, що тільки незначна кількість кримінальних справ про злочини у сфері медичної діяльності доходить до судового розгляду, то можна дійти висновку, що в державі недостатньо дієвих засобів боротьби з такими злочинами.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика правового регулювання трансплантації, зокрема, кримінальної відповідальності за порушення порядку її проведення, була предметом досліджень П. П. Андрушка, М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова, В. К. Грищука, С. В. Гринчука, Н. Ф. Кузнецової, В. А. Соколова, В. В. Сташиса, С. Г. Стеценка, В. Я. Тація, Є. В. Фесенка, М. І. Хавронюка, Г. В. Чеботарьової та ін.

Мета. Метою даної статті є виявлення проблем, пов'язаних з порушенням принципу надання згоди/незгоди на трансплантацію органів і тканин донором і реципієнтом та формулювання пропозиції щодо вдосконалення законодавства для зменшення криміналізації діянь у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Кримінальний кодекс України передбачає кримінальну відповідальність за порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ч. 1 ст. 143 Кримінального кодексу України).

За способом визначення кримінальної протиправності вказана норма є бланкетною, тобто такою, яка безпосередньо не визначає ознаки злочинного діяння, а відсилає до нормативних актів інших галузей права [7, 8]. Основними законодавчими актами, що регулюють порядок трансплантації органів та тканин людини є міжнародно-правові акти з цих питань, які ратифіковані в Україні [2; 3], Основи законодавства України про охорону здоров'я [5], Закон України “Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини” [6] та інші підзаконні нормативно-правові акти.

Аналіз даних нормативних актів дає можливість зробити висновок, що трансплантація здійснюється з порушенням встановленого законом порядку у разі недотримання хоча б однієї з умов: 1) існує письмова згода об'єктивно поінформованих донора (якщо донором є жива людина) і реципієнта та батьків чи інших законних представників реципієнта, якщо ним є особа віком від 15 до 18 років (щодо реципієнта віком до 15 років трансплантація здійснюється за згодою його законних представників). Ця умова не є обов'язковою лише у невідкладних випадках, коли існує реальна загроза життю реципієнта; 2) є наявними медичні показання (бажаних результатів не може дати використання інших, крім трансплантації, засобів і методів для підтримання життя, відновлення або поліпшення здоров'я хворого), встановлені консиліумом лікарів відповідного закладу охорони здоров'я чи наукової установи; 3) завдана при трансплантації шкода донору є меншою, ніж та, що загрожувала реципієнту; 4) дані органи і тканини дозволені до трансплантації Міністерством охорони здоров'я України; 5) трансплантація проводиться закладами охорони здоров'я чи науково-медичними установами, які мають право її проводити, що підтверджується наявністю відповідної ліцензії; 6) органи і тканини взяті не у таких категорій живих осіб, як: неповнолітні, недієздатні, ув'язнені, особи, які страждають на тяжкі психічні розлади, мають захворювання,

що можуть передатися реципієнту або зашкодити його здоров'ю, особи, які раніше вже надали орган або частину органа для трансплантації; 7) у живого донора не взято інший гомотрансплант, крім одного із парних органів або частину органа чи частину тканини; 8) органи та інші анатомічні матеріали взяті з тіла померлої особи, яка перед смертю заборонила це робити, або з порушенням порядку встановленого законом.

У світі щорічно констатується зростаючий дефіцит донорських органів. Зокрема, згідно з даними МОЗ України, щорічно біля 2500 українців потребують трансплантації нирки, 1200 – серця, 500 – печінки, тоді як у 2011 році в Україні було пересаджено нирку 86 пацієнтам (для порівняння: у Росії відповідно – 1247), печінку – 16 (296), серце – 1 пацієнту (97). Чинне українське законодавство передбачає вичерпний перелік осіб, що можуть бути живими донорами органів і тканин – це лише близькі родичі реципієнта (чоловік, дружина, батько, мати, син, дочка, дід, баба, онук, онука, брат, сестра, дядько, тітка, племінник, племінниця). При цьому потрібна письмова згода об'єктивно проінформованого потенційного донора про можливі наслідки для його здоров'я. Така правова регламентація суттєво обмежує можливості трансплантологів і реципієнтів, які роками стоять у черзі очікування донорського органа. На нашу думку, у цій ситуації потрібно врахувати зарубіжний досвід. Так, наприклад, у Італії, Великобританії, США законодавством дозволено пересадку органів і тканин від осіб, які не є родичами. При цьому обов'язковими є анонімність і безоплатність донорства [8, 388].

Така ж проблема виникає і у використанні трупних донорських органів. У вітчизняному законодавстві передбачається обов'язкова письмова згода родичів на взяття органів і тканин у донора-трупа, якщо особа-донор при житті не давала згоди чи незгоди на це. Тобто, фізична особа має право розпорядитися щодо передачі після її смерті органів та інших анатомічних матеріалів її тіла науковим, медичним або навчальним закладам (ч. 2 ст. 16 Закону України “Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині”). У регулюванні цієї проблеми, на нашу думку, потрібно звернутися до позитивного закордонного досвіду, зокрема Австрії, Фран-

ції, Фінляндії та деяких інших країн, де діє так зване інформаційне регулювання: законодавство передбачає “презумпцію згоди”, якщо за життя людина не наполягала на протилежному [8, 388].

Дефіцит донорських органів призводить до розвитку тіньового ринку з торгівлі донорськими органами. Слід зауважити, що як міжнародне, так і вітчизняне законодавство, ґрунтуючись на етичних засадах цивілізаційної загальнолюдської моралі, забороняє комерційне донорство. Частиною 3 ст. 143 Кримінального кодексу України передбачається кримінальна відповідальність за незаконну торгівлю органами або тканинами людини. Проте, мережа Інтернет переповнена оголошеннями, у яких українці відкрито пропонують свої органи на продаж. Аналіз відповідних оголошень в Інтернеті свідчить, що потенційні донори розглядають свій вчинок як можливість заробити немалі гроші (20–50 тис. дол.). Особами, які пропонують органи на продаж можуть бути як і самі потенційні донори, так і особи, що розвивають на цьому ринку бізнес, заробляючи величезні статки.

Як зазначає Кирилюк І.В., найчастіше особи добровільно вирішують продати свої органи [8, 12]. Однак в ЗМІ почастишали повідомлення про факти вилучення органів або тканин у людини шляхом її примушування або обману.

Проблема незаконної торгівлі донорськими органами привернула увагу європейських та міжнародних органів. У 2005 році Європейський парламент оголосив список країн, в котрих процвітає нелегальний обіг людських органів. Найбільше поширення незаконна трансплантація органів отримала в країнах третього світу зі слабо-розвинутою економікою, низькими доходами населення й високим рівнем безробіття. Звинувачення були висунуті й проти України.

Можна стверджувати, що проблема незаконної трансплантації людських органів є глобальною й викликає занепокоєння як окремих країн, так і світової громадськості загалом. Попри це, подолати цей вид транснаціональної організованої злочинності досі не вдається.

Саме тому науковці-юристи та провідні трансплантологи дедалі частіше ведуть мову про пошук нових шляхів, щоб забезпечити

потребу в органах. При цьому акцент робиться як на живе неродинне донорство, так і на спрощення процедури трупного донорства.

Висновки. Для зменшення криміналізації діянь у сфері трансплантології пропонуємо внести зміни у законодавчі акти, а саме: розширити коло осіб – живих донорів, а також створити базу даних, куди будуть вносити осіб – незгодних бути донорами. Тобто, якщо людина за життя не заявила про свою незгоду на взяття органів, після смерті у неї можна взяти будь-який орган для донорства. Практично це можна реалізувати, наприклад, шляхом внесення відповідної інформації до медичної картки пацієнта.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Декларація стосовно трансплантації людських органів прийнята на Всесвітній медичній асамблеї від 30 жовтня 1987 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
3. Резолюція Комітету міністрів Ради Європи про приведення у відповідність законодавств держав-учасників з питань вилучення, пересадження і трансплантації матеріалів організму людини від 11 травня 1978 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
4. Кримінальний кодекс України: Верховна Рада України; Закон від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 4. – Ст. 19.
6. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини: Закон України від 16 липня 1999 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 41. – Ст. 377.
7. Гринчак С. В. Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини: підстави кримінальної відповідальності: автореф. дис... канд. юрид. наук / С. В. Гринчак. – Харків, 2007. – 20 с.
8. Кирилюк І. В. Злочинність у сфері охорони здоров'я: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: автореф. дис... канд. юрид. наук / І. В. Кирилюк. – Київ, 2012. – 23 с.
9. Статистика МВС України. Стан та структура злочинності в Україні // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/519179>.
10. Стеценко С. Г. Медичне право України: підручник / Стеценко С. Г., Стеценко В. Ю., Сенюга І. Я.; [за заг. ред. д.ю.н., проф. С. Г. Стеценка]. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців “Правова єдність”, 2008. – 507 с.

Анотація

Стаття присвячена виявленню проблем, пов'язаних з порушенням принципу надання згоди/незгоди на трансплантацію органів та тканин донором і реципієнтом. Проаналізовано причини й умови криміналізації діянь у сфері трансплантології. З'ясовано, що передбачений у сучасному законодавстві порядок проведення трансплантації органів та тканин людини призводить до дефіциту донорських органів та розвитку незаконної торгівлі донорськими органами. У статті проаналізовано зарубіжний досвід правового регулювання трансплантації органів та тканин людини і запропоновано його використання в українському законодавстві. Сформульовано обґрунтовані пропозиції до чинного законодавства про трансплантацію органів та тканин людини з метою зниження криміналізації діянь у цій сфері.

Annotation

The article is devoted to revealing the problems connected with the violation of the principle of consent/dissent in organ transplantation and tissue donor and recipient. Analyzes reasons and conditions criminalization of acts in the field of transplantation. It was found that, in the current legislation provides the procedure of organ transplantation and human tissues leads to a shortage of donor organs and the illegal trade of donor organs. The article analyzes the international experience of legal regulation of organ transplantation and human tissues and suggested its use in Ukrainian legislation. Formulated reasonable offers to current legislation on organ transplantation and human tissues to reduce the criminalization of acts in this area.